

Paul Hagu, eesti folklorist ja etnoloog, on sündinud 2. oktoobril 1946. aastal. Paul Hagu on pikaajaline Tartu ülikooli õppejõud ning Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse juhataja, seto rahvaluule ning kombestiku uurija. Ta on regilaulu propageerija ning regilauluansambelite Hellero ja Liinatsuraq liige.

- **Mis oli Sinu lapsepõlve esimene keel? Milline on Su esimene keeleline mälestus, lause või lugu, mis on meelde jäänud?**

Mu lapsepõlve esimene keel oli seto keel. Väga varasest east mul keelega seonduvast midagi eriti põnevat või eredat ei meenu. Kui just mitte eelkoolieast siiski üks seik, kui üritasin omal käel sõna tähendusele jälile jõuda. Lugu järgmine.

Vanaema tuli põllult tuppa ja sõnas, et rehe taga tuli tal *muting*. Mina seda sõna ei teadnud, vanaema käest järele pärida kah ei tahtnud, läksin hoopis ise vaatama, mis asi too *muting* on. Kulutasin uurimiseks üsna jupi aega, aga mitte midagi erilist küll ei leidnud. Olin siis tuppa tulles sunnitud ikkagi vanaemalt selgitust pärima. Ta siis seletas, et leost võetud linavarsi põllule kuivama laotades jäi tal tööd lõpetades viimane varterida poolikuks, ei ulatunudki põllupeenrani välja nagu eelmised linavarte read. Läksin selle teadmisega uuesti asja oma silmaga üle vaatama. Oli jah nii, nagu vanaema ütles! Lapsele sai tähendus piisavalt selgeks, juba ülikoolis lisandus teadmus ka sellest, et selle sõna puhul on tegu vene laenuga.

- **Millisena mäletad oma lapsepõlve Setomaad? Milline koht oli seal eelmise sajandi keskel traditsioonilisel seto kultuuril ja keelel?**

Sõda oli traditsioonilise elukorra üsna põhjalikult segi paisanud, kolhoo-sidesse ajamine lisas segadusi veelgi. See, mida ma lapsena nägin, polnud loomulikult enam seto traditsiooniline pärimus oma orgaanilisel kujul, vaid ainult säilinud fragmentarium. Oma silmaga nähtust on hiljem

siiski kindlasti kasu olnud, mõistmaks talletatud kombestikku ja elu-olukirjeldusi. Kombestikust on mälu pilte üsna mitugi, pühadest ehk pisut enam kui argipäevast. Nii mäletan sünnikülast Ostrovast lihavõttekiike ja munaveeretamist Verevä mäel, küla jaanituld sealsamas ligidal, paasapäeva pidamisi Obinitsa kirikus ja surnuaial, paasapäeva kirmast Obinitsas ja järgmisel öhtul Lepäl ning naisi, kes käe alt kinni hoides jalutasid lauluga kirmaseplatsile. Argipäevast ja töödest on meenutusväärsemad sõnnikuveotalgud, kus naiste-tüdrukute suust kõlas vahetevahel (kolhoosi)põllult: „Siro, siro, sitakõnõ!”, kuidas tööd lõpetades vedajad igati pingutasid, et mitte *sitträbäku*’ks, s.o viimaseks jääda, ning kilkamine ja möll, mis kaanes veega pritsimisele ja pildumisele nii lõunavaheajal kui ka tööpäeva lõpul. Tõsi, muul ajal võis põllult kõlada ka teisi töölaule.

Perekonnatavandist on vahetuid muljeid vähem. Peiesid mu lapsepõlves suguvõsas ega külaski õnneks ette ei tulnud. Pulmasid olen juhtunud nägema küll, aga napilt. Esimeseks olid vist mu ristiisa pulmad viiekümnendate algul, sealt on eredalt meeles veimekirstust veimede jagamise tseremoonia. Selles pulmas mõrsja ei itkenud. Hilisemadki pulmad polnud läbinisti traditsioonilised seto pulmad, ei ristiema tütre pulm viiekümnendate keskel, kes abiellus üle soo naaberküla venelasega, ega tädi pulm kuuekümnendate algusest. Viimasest oli minu jaoks mõjus ainult ämmade duell, mis peeti pulmalauludega, sest mõlemad olid osavad sõnolised. Tol korral oli see mulle omajagu üllatuski, sest oma vanaema ei kuulnud ma kodus laulvat, aga kui sõnaosav oli ta paabapraasnikul maasenitsa aegu külas, seda uudistama poleks mind lastud mitte mingil juhul.

- **Kas lapsed rääkisid viiekümnendatel aastatel Sinu kodukohas Meremäe kandis omavahel veel seto keeles? Kas on meelde jäänud seto sõnu, mida just lapsed kasutasid? Kui on, siis milliseid?**

Omavahel räägiti siis ainult seto keeles. Tundides tuli loomulikult kasutada kirjakeelt, aga mäletamise järgi ei liigitanud õpetajad veel kuritegevuseks seda, kui vahetunnis kõlas seto keel. Midagi spetsiifilist laste seto sõnavarast mulle ei meenu. Kindlasti pole seda *jänesekuul*. Häbitu eksperimendi korras käis ühe päeva *jänesekoolih* terve Ostrova küla õppurite vägi, oma tosin koolilast. Too juhtus keskastmes, kui täpsustada üritada. Kuna oli sügisene kartulivõtu aeg, siis ei osanud pedagoogid organiseeritud korrarikkumist märgatagi ja mingeid karistusmeetmeid ei järgnenud.

- **Kas kooli minnes oli seto keele pärast raskusi? Kuidas oli eesti kirjakeele ja murdekeele piir tollal koolis paika pandud?**

Mu tädi oli tollal Meremäe kooli arveametnik vist, ja ju see oleks ta au pihta käinud, kui ta õepoeg oleks kooli läinud harimatu mõmmina. Enda dresseerimist ma eriti ei mäleta, aga lugeda oskasin ma enne kooli küll ja küllap harjutas tädi mind ka omajagu kirjakeelega. Pealegi pirises raadio aiva vaid kirjakeelt, kui see oli Tallinna peale välja krutitud. Igasugust muud tegemist oli sedavõrd palju, et ega aega rohkemaks kui uudisteks niikuinii ei jätkunud. Mingit teravat konflikti murde ja kirjakeele vahel ma ei mäleta. Küllap oli algklasside õpetaja (päritolult kohalik, muuseas) mõistlik ja arusaaja, ja aitas kõiki tasapisi järje peale saada. Algklassides olin mõned nädalad talviti ka kooli internaadis (ruumid samad, aga klassiruumis sätitati koolipinkide asemele mingid magamisasemed) ja noist õhtutest mäletan, et vanemate tüdrukute eestvõtmisel olid väga popid ringmängud, valdavalt kirjakeelsed *à la* „Ja see kakskümmend üks”. Sinna kõrvale meenub, et pärast öörahu väljahõikamist oli poistel tavaliselt uinumiseni veel jätkata muinasjututoaga ja pisut-pisut kõlab praegugi mu kõrvus klassivenna Mäepalo-poisi bass, aga ta *jutus*, kirjakeeles laias laastus *muinasjutt*, käis selges seto keeles. Kust ta enne häälemurret (2. või 3. klass kõigest!) tõrrepõhja kätte sai, ei oska ma ära arvata.

- **Millal kirjutasid esimese setokeelse loo ja millest see oli?**

Takkajärele üllatab mind ennastki tõik, et võimalus ja vajadus setokeelse teksti järele tekkis nii hilja – alles kuuekümnendate algul. Suulises vormis käivitus aktiivne seto keele kasutus juba „uue ärkamise” alguses, aga kirjasõnas oli tõenäoliselt esimeseks pääsukeseks 1993. aastal III Seto kongressil esitatud ettekanne-üleskutse, mis perioodikarefereeringutest jõudis trükisõnani järgmisel aastal III Seto kongressi materjalide brošüüris „Kiil, kultuur ja haridus Setomaal: Seto umakultuur täämbä ja hummõn”.

Aiva samast ajast peale pidin kuninga asemikuna ehk *Setomaa ülembsootskana* vahendama kuningas Peko korraldusi kuningriigi alamatele. Seda tohtis loomulikult teha vaid seto keeles. Enda subjektiivseid mõttemõlgutusi sain edaspidi susata ajalehe Setomaa veergudele ning Võro-Seto Tähtraamatu lehekülgedele.

- **Kui tähtis on rahvaluules keel? Kuidas on seda näha seto rahvaluule puhul?**

Mul oleks himu astuda samm kaugemale teoreetilises plaanis, sõnastades küsimusena „Kui tähtis on keel folkloristikas?“. Siis võiks lustiga väita, et nii kui ka naa. Miinimumtähtsuse näiteks sobib oivaliselt lugu, kuidas Alfred Kroeber talletas tõlgi vahendusel mohave indiaanlaste eepose: eepos on, uurimisobjekt on, küsimused aina kerkivad, aga mohavekeelset originaali ei saa enam keegi taastada. Vastandvaatepunkt kehtib mitte teoorias (rahvaluuleteaduses), vaid praktikas: rahvaluule on ennekõike suuline nähtus, mis algab **sõnast**. Akadeemilise korrektsuse huvides reveransid mõlemale poole: mõnikord tuleks sõna valiku ajendina silmas pidada häälikuid, teinekord saab sõna oma tähenduse alles kontekstis teiste sõnade hulgas. Seto traditsioon pole mingis mõttes erandlik.

- **Oled uurinud erinevaid seto rahvakultuuri vorme, seto pühade-kombestikku, seto meestelaule, seto palveid. Kuivõrd nende sõnavara erineb argisest seto keelest? Kas on olnud ka selliseid leide, mis on pannud vaatama seto keele võimalustele uue pilguga?**

Ülo Tedre kasutas kord trükisõnas ladinakeelset sententsi: *mea culpa*. Ma tahaksin seda ääri-veeri samuti teha. Miks? Seletus on ülilihtne. Ma olen lihtlabane patuori, ei suuda mitte kuidagi korraga teha mitut asja (oli see nüüd Vana-Rooma Julius, kes samaaegselt tegeles kolme tööga, või Hiiu naine, kes sai hakkama isegi neljaga?). Ju vast silmanurgast olen suutnud tähele panna kõrvalistki, aga varasemal ajal jäi mu huvide intensiteediks ikka vaid rahvaluule. Alles viimastel aastatel, kus mind veeti ninapidi seto sõnaraamatu potentsiaalsete rikkuste juurde, hakkasin tegelema nn peenmehhaanikaga: eristama setodesisest murdeliigendust, poeetilise ja argiteksti ning proosa ja seotud kõne erisusi.

- **Oled toimetanud ja aidanud välja anda kõige tähtsamaid seto-keelseid tekste, nagu Anne Vabarna seto eepose „Peko“. Millistest põhimõtetest oled toimetamistöös lähtunud, mida on see töö Sulle endale andnud?**

Kunagi ammu rahvaluuletekste redigeerides olin jultunult enesekindel, et oskan seto keelt ikka kohe tüki maad paremini kui Sommeri korrespondentideks olnud Petseri gümnasistid, kes laiskusest või lohakusest

tingituna ei viitsinud oma tekstides vokaalidele vajalikke täppe lisada ja panid konsonante või konsonantühendeid kirja nii, nagu Jumala asemel neid Sarvik ise juhendas. Mõningaid usaldusväärsemaid kirjamehi (näiteks Heikki Ojansuu) või kirjaneitseid (näiteks Veera Pino) respektierisin ma muidugi kõvasti rohkem, ei rutanud nende kirjapanekutes leiduvaid erisusi kähku oma Meremäe ehk lõunaseto keeleuususe põhjal näpuvigadeks tunnistama. Pisut vanemaks, targemaks ja kogenumaks saades olen pidanud endale tunnistama, et ka algajate õppurite düsgraafia sisaldab murdeerinevusi, mida tasuks respektierida.

Olen vast ehk proosatekstidest tunduvalt rohkem redigeerinud laulusõnu. Üsna sageli on minu „kiiks” olnud see, et ma kirjapanijat eriti ei usalda, pean teda diletandiks, kelle varesejalgade tagant tuleks alles avastada lauliku tegelik hääl. Aga sel puhul on vahe subjektiivse ja objektiivse vahel õhkõrn ja minu tehtud valikute kohale jääb ikka hõljuma küsimärk.

- **Setode hulgas on seni olnud üsna vähe oma keele uurijaid. Mis on Sinu arust seto keeles sellist, mida emakeelsed setod peaksid ise uurima ja saaksid uurida?**

Emotsioonidelt loogikale üle minnes polegi vastus keeruline, emakeelsed setod saavad iseenesest mõista uurida kõiki mõeldavaid ja mõeldamatuid keelenähtusi, nende eelis on ehk selles, et nad teavad-tajuvad täpsemalt sõnade tähendusvälju, suudavad laiad sporaadilised häälikuvariatsioonid allutada keelesisestele koordineerimismallidele, genereerida süsteemipäraseid muutevorme, mida pole senini fikseeritud, ja mõnes olulises situatsioonis lugeda keelesiseseid suunavaid ja kohustuslikke keelemärke. Grupivälise erapooletu vaatleja huvitatus ja asjatundlikkus kompenseerivad küllaga eespool loetletud grupisisese indiviidi õhkõrnad eelised.

*Küsitlenud
Karl Pajusalu*